Szávai János

Öt, kettő, egy - avagy a tálentumok rejtélye

Az egyik legtöbbet idézett evangéliumi parabola meglepő módon kezdődik, s még meglepőbb módon fejeződik be. A Máténál olvasható történet szerint a gazda, mielőtt külföldre utazna, három szolgájának adja vagyonát, azzal, hogy vigyázzanak rá, gazdálkodjanak vele. Az első szolga öt tálentumot kap, a második kettőt, a harmadik csak egyet. Amikor megjön, a gazda maga elé állítja mindhármukat, és számon kéri, hogyan boldogultak a tálentumokkal. Az első szolga nagy dicséretet kap, ugyanis megduplázta tálentumait, ötből tízet csinált. Dicséretet kap a második is, mert négyet csinált a kettőből. A harmadik viszont elásta azt az egyet, ami nála volt, mert tartott a gazdától; így az egy maradt egy. Feddés kap, azt az egyet is elveszi tőle ura, s odaadja az első szolgának.

Akármit jelentsen is a tálentum, akár pénzt, akár tehetséget, a történet többszörösen is meghökkentő. Nem annyira a befejezésére gondolok, hanem inkább az indítására. A különbség a három adomány között nehezen érthető. A gazdának, ha már megkülönbözteti egymástól a három szolgát, a józan ész szerint a három, kettő, egy arányt kellene választania. Ehhez képest az öt, kettő, egy egymáshoz való arányulása brutálisnak látszik, és még brutálisabb a végeredmény, vagyis a tizenegy, négy, nulla. Ekkorák volnának a különbségek ember és ember között?

Ha a tálentumot tehetségnek olvassuk, akkor még ijesztőbb az első és a második kategóriát elválasztó szakadék. Eszerint az első kategóriába tartozók több mint kétszer annyi tehetséggel indulnak, mint a másodikba soroltak, és még durvább a különbség a tömeg, az egy tálentummal születők és az elit tagjai közt. A tehetséggel persze gazdálkodni kell, az adottat fejleszteni, kiteljesíteni, kihozni belőle a maximumot. Ha innét nézem, akkor az öt tálentumosok körébe csak nagyon kevesen tartoznak, olyanok, felfogásom szerint, mint Mozart, mint Shakespeare, mint Botticelli, mint Marcus Aurelius. Mint Szophoklész, mint Michelangelo, mint Leonardo, mint Bach, vagy, hogy a másik térfélről is idézzek neveket, mint Galilei, mint Pasteur, mint Heisenberg, mint Teller Ede.

Azokról van szó, akiket nagy embernek nevezünk, akik valami rendkívülit hoztak létre a művészetben vagy a tudományban, esetleg a közéletben. A nagy embert tiszteljük a teljesítménye miatt. Vagy talán irigyek vagyunk, hogy ennyivel több jutott neki? Hol így, hol úgy? A helyzetünk mindenesetre nem egyértelmű. Ha alaposabban megnézzük, mindegyik nagy ember esetében fölvetődik ilyen vagy olyan probléma.

Egyik novellájában (a Trio en chambre című̋ben) Antoine Blondin egy olyan történetet mesél el, amely Mozart halála után játszódik. Constanze, a nagy zeneszerző özvegye a gyászév letelte után férjhez megy Nissenhez, egy dán diplomatához. Beszélgetéseik állandó témája a volt férj, aki Constanze szerint egy pipogya, unalmas, házsártos, undok, elviselhetetlen fráter, túlzott önbizalommal, folyton-folyvást sértetten, egy meg nem értett, túl ambiciózus, alapvetően tehetségtelen alak, a nővel figyelmetlen, követelőző, durva, egyszóval elviselhetetlen. A dán hallgat és hallgat, de végül nem állja meg, és kimondja: a te volt férjed Isten csodája, a valaha volt legnagyobb mester, minden hang, minden taktus, amit leírt és megszólaltatott, mennyei zene.

Kinek van igaza? Természetesen a dán diplomatának. De ugyanakkor igaza van a feleségnek is. A mennyei muzsika alkotója nem ugyanaz az ember, mint a hétköznapok mogorva társa. Egyik izgalmas írásában, a *Contre Sainte-Beuve*-ben, amelyben a biográfikus alapú irodalomtörténet nagymesterét igyekszik cáfolni, Marcel Proust meggyőzően fejtegeti, hogy az alkotó, mondhatnánk a teremtő, nem azonos azzal, akivel a mindennapi életben találkozunk, hogy ha vannak is köztük közös pontok, a lényeget illetően radikálisan különbözők. Így lehetséges, tehetjük hozzá, hogy egyes morális szempontból súlyosan elmarasztalható írók életműve kiemelkedő teljesítmény, és ekként morális szempontból is példamutatóvá válik.

Tehát automatikusan külön kell választanunk az alkotót és a hétköznapi embert? Többnyire igen, de nem mindig. Érdekes jelenség ebben a tekintetben, ahogyan Kertész Imre a mesterének tekintett írókról beszél. Elmondja, ki volt rá hatással, ki segített abban, hogy végre megtalálja a saját hangját. De felállít egy másik kategóriát is, azokét az írókét, akikkel szívesen találkozott volna személyesen, akikkel egészen bizonyosan szót értett volna, azokét, akiknek nem csak a műve, hanem a személyisége is hiteles. Két ilyen írót emel ki; az egyik Albert Camus, a másik Márai Sándor.

Alighanem mindig a hiteles személyiséget keressük azokban az írókban, akiknek a műve megérintett bennünket. Keressük, de többnyire nem találjuk. Ami a saját keresésemet illeti, a kép vegyes. A nyolcvanas években Milan Kundera órákat tartott az École des Hautes Études keretében, Párizs l6. kerületében. Elmentem meghallgatni egyik előadását. Izgalmas volt, amit mondott, de nehezen követhető, mert eléggé törte még a francia nyelvet. De ami még különösebb, a hallgatóság, rajtam kívül, kizárólag nőkből állt, és ez a közönség ájult lelkesedéssel fogadta az író minden szavát. Őszen is megnyerő férfi volt Kundera, pontosabban az ősz haj, a fekete garbó, amit viselt, még jobban kiemelte marcona férfiasságát.

Azok közül, akiket látni szerettem volna, Borgest elmulasztottam, mint ahogyan Emmanuel Lévinast is, viszont Paul Ricoeurhöz sikerült eljutnom. Akkor már özvegy volt, egyedül élt Párizs környéki házában, hívei és volt tanítványai szervezték az életét. Hosszas egyeztetések után, egyik nő tanítványa volt a közvetítő, végre megjelölt egy kora délutáni időpontot. Fiatalember nyitott ajtót, ugyancsak filozófus palánta. Öregszag terjengett a házban. Ricoeurt arra kértem, mondjon néhány mondatot a szabadság problematikájáról; abba a gyűjteményes kötetbe szántam, amit akkoriban készítettem elő kiadásra. Rögzíti? kérdezte a filozófus, s amint igen mondtam, azonnal belekezdett előadásába. Mert nem rögtönzést, előadást hallottunk, a tanítvány és én, hibátlanul kerek mondatokban, egymásból következő, egymásra épülő mondatokban, a kanti meghatározásból kiinduló izgalmas, egyéni elméletet.

Leírom, azután elküldöm neki jóváhagyásra a szöveget, ebben állapodtunk meg. De a technika ördöge megtréfált, a felvétel annyira rosszul sikerült, hogy képtelenség volt követni a szöveg folyamatát. Kétségbeesetten, szégyenkezve telefonáltam a filozófusnak. Egy cseppet sem haragudott, ne aggódjon, mondta, majd megoldjuk. A másnapi postával egy gépiratot küldött, az ankarai egyetemen a szabadság problematikájáról tartott előadásának a szövegét. Ráismertem a nála hallottakra. A kötet, Ricoeur nyitó tanulmányával, megjelenhetett. A filozófust mindenesetre azok közé sorolnám, akinek a műve és a személyisége is hiteles. Két mozzanat, ami hozzájárul véleményem kialakításához: Ricoeur az 1920-as években elítélte a versailles-i békéket, 1956-ban pedig méltatta a magyar forradalmat. Egyik esetben sem publicistaként, hanem a maga módján, filozófikus megfogalmazásban.

Visszatérve az imént idézet névsorra, más szempontból is problematikus lehet az öt tálentumosok némelyike. Így Teller Ede és még jónéhány kiemelkedő természettudós egy olyan találmány megvalósításában részes, amely rettentő szenvedéseket és még további veszélyeket hoz az emberiségre. Az atombombát létrehozó tudósok lelkiismereti válságával sokat foglalkozott a közbeszéd, s ugyanakkor az irodalom is az 1960-as években. De ez a morális probléma nem csak huszadik századi. Előzőleg is akad rá példa, méghozzá az emberiség történetének egyik legnagyobb tehetsége, Leonardo da Vinci esetében.

Abban a remek esszében, a *Leonardo da Vinci módszere* című̈ben, amelyet Paul Valéry az univerzális zseninek szentel, Leonardo egyértelműen kedvező beállításban jelenik meg. Nem csak az utolérhetetlen festő, a Mona Lisa és Az angyali üdvözlet alkotója, hanem a feltaláló is. Ahol szakadékot lát, írja Valéry, ott Leonardo rögtön a mélységet keresztül-

hidaló szerkezetet, vagyis völgyhidat képzel el. De ez csak egyike a nagyszerű tudós ötleteinek. Firenze szívében, a Bardellóban, pár lépésnyire a Dómtól látható az a kiállítás, amely Leonardo mechanikai találmányait mutatja be interaktív módon. Ezek közül a legmegdöbbentőbb egy hajóágyú, egy fából készült, körben kilyuggatott, folyton forgó, golyókkal teli fegyver, amely megsokszorozná a kilőtt golyók számát. Gyilkos találmány, modern változatai rettenetes vérengzést képesek véghezvinni.

De vissza a kiindulásomhoz. Talán rossz helyen keresgélek, amikor a tálentumokban gazdag embereket sorolom? Talán nem a művészeti vagy tudományos világban elért teljesítményeket kell figyelnünk? Hanem inkább a személy hitelességét tekinteni elsődlegesnek? Ha így gondolkozunk, akkor egészen más listákat kellene összeállítanunk. Akkor olyan figurák kerülnének előtérbe, mint Albert Camus *Pestis*ének Bernard Rieux doktora. Meg mindazok a hétköznapi hősök, akikkel életünk során találkoztunk. Akkor az arc problematikájából kellene kiindulnunk, egy olyan meghatározásból, amilyet például Emmanuel Lévinasnál találunk, és amely szerint az arc maga az ember, pontosabban: az arc a kontextus nélküli ember. Vagyis csak és kizárólag a lényeg.

A követ minden követ követ – Fejezetek egy emlékiratból kötet október végén jelenik meg a Kalligram Kiadónál